

Zarys dziejów baptyzmu w Polsce (1858-2008)

Baptyzm w Polsce[1] ma już swoją 150-letnią historię i jako nowy ruch religijny pojawił się na ziemiach polskich w okresie zaborów, kiedy Polska nie istniała na mapach Europy przez 123 lata. Mówiąc zaś o genezie tego ruchu należy wskazać na wcześniejszą działalność ośrodka baptystycznego w Hamburgu w Niemczech, którego działalność misyjna, kierowana przez Johanna Gerharda Onckena, obejmowała również tereny Prus. Powstałe na terenie Królestwa Pruskiego w połowie XIX w. zbory oraz działania misyjne samego Onckena zaczęły wkrótce oddziaływać na ludność niemieckojęzyczną, która zamieszkiwała tereny zaboru rosyjskiego.

Początki polskiego baptyzmu na terenie byłego Królestwa Kongresowego łączą się nierozdzielnie z osobą wiejskiego nauczyciela, luteranina Gotfryda Fryderyka Alfa (1831-1898)[2], który mieszkał we wsi Adamów koło Pułtuska. Pod wpływem osobistej lektury Biblii przeżył duchowe odrodzenie i dzięki wsparciu misjonarzy baptystycznych z Prus Wschodnich został wraz z grupą innych wierzących ochrzczony według porządku biblijnego dnia 28 listopada 1858 roku. Ten dzień przyjmuje się jako początek baptyzmu na rdzennych ziemiach polskich oraz datę powstania zboru baptystycznego w Adamowie (pierwszego w zaborze rosyjskim).

Gotfryd F. Alf polski misjonarz

Dzięki aktywności misyjnej G. F. Alfa i jego współpracowników oddolny i spontaniczny ruch przebudzeniowy baptystów zaowocował powstaniem nowych zborów: w Kurówku koło Łasku (1870), w Zezulinie koło Lublina (1873), w Warszawie (1875), Żyrardowie (1875) oraz Łodzi przy ul. Nawrot (1878). Ruch baptystyczny, pomimo silnych represji władz kościelnych i państwowych, jako że rozwijał się nielegalnie i był traktowany jako odszczepieńcza sekta, nadal bardzo dynamicznie się rozwijał. Powstawały kolejne zbory i placówki misyjne, które stanowiły coraz liczniejszą wspólnotę ludzi wierzących. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku na terytorium państwa polskiego baptyści zorganizowali się w następujące ugrupowania: Zjednoczenie Ewangelicznych Chrześcijan i Baptystów w Polsce (1923 r. – zalegalizowany w 1927 r.), Związek Zborów Słowiańskich Baptystów w Polsce (1925 r.) oraz Unia Zborów Baptystów Języka Niemieckiego w Polsce[3].

W okresie II-giej Rzeczypospolitej

Również w okresie II Rzeczypospolitej baptystom – podobnie jak wielu innym konfesjom (w tym także ewangelikalnym) - nie udało się uzyskać prawnego uznania przez państwo. Pomimo tego ograniczenia oraz uprawianej przez państwo polityki wyznaniowej w myśl zasady „neutralnej niezyczliwości”, baptyści nadal dynamicznie rozwijali się, szczególnie w wiejskich środowiskach Wołynia, Polesia, Galicji Wschodniej, Białostoczczyzny oraz Wileńszczyzny, zaś baptyści języka niemieckiego w okręgach: łódzkim i warszawskim oraz na Lubelszczyźnie.

Rozwijając swoją działalność misyjną baptyści prowadzili również własne Seminarium Teologiczne najpierw w Radości pod Warszawą (1923), potem w Łodzi (od 1924 r.), gdzie do roku 1938 odbyły się cztery kolejne kursy[4]. Ponadto baptyści posiadali własne wydawnictwo

Zarys dziejów baptyzmu w Polsce (1858-2008)

Andrzej Seweryn
21 czerwca 2008

Kompas oraz szpital Betlejem w Łodzi, ochronkę dla dzieci w Brześciu Litewskim oraz Dom Starców w Narewce na Białostocczyźnie. Od 1925 roku zaczęli wydawać również czasopismo kościelne (miesięcznik) Słowo Prawdy – jedno z najstarszych i do dziś istniejących pism konfesyjnych w Polsce.

Podsumowując okres międzywojenny należy odnotować, że w 1938 roku – niemal w przededniu wybuchu II wojny światowej – unia słowiańska liczyła 7015 członków, zaś obydwie unie łącznie ze zborami autonomicznymi naliczały 16.084 członków, a z członkami rodzin 31.242 (na podst. arkusza statystycznego z 1938 roku). Liczba szkół niedzielnych 234 z 5.400 dzieci; 132 grupy młodzieży[5]. Niestety, wybuch II wojny światowej drastycznie zahamował rozwój ruchu baptystycznego w Polsce i spowodował dramatyczne straty ludzkie również wśród członków Kościoła[6].

Po wojnie, w porównaniu ze stanem z 1939 roku, Kościół Baptystyczny był zdziesiątkowany. Z ponad 16 tysięcy wiernych przed wojną zostało się jedynie około 1.000 członków ochrzczonych na wyznanie wiary. Baptyści dysponowali wtedy skromną kadrą duszpasterską. W 1946 roku posiadali zaledwie 36 duchownych etatowych oraz 62 nieetatowych[7]. Ponadto powojenne zmiany granic naszego państwa bardzo wyraźnie osłabiły rodzimy baptyzm. Największe skupiska baptystów polskich znajdowały się bowiem na Kresach Wschodnich, które Polska utraciła. Ponadto znaczącą część środowiska baptystycznego II Rzeczypospolitej stanowili Niemcy, którzy po zmianie granic zostali w przeważającej liczbie przesiedleni, a ich kaplice i domy modlitwy zostały zarekwirowane przez władze[8]. W stanie w miarę nienaruszonym ocalał tylko region białostocki, który na długie lata przejął funkcję centrum baptyzmu w powojennej Polsce. Dotychczasowe, mieszczące się w Łodzi prężne centrum baptystyczne uległo zupełnej likwidacji (...). Zagrabiono też niemal cały majątek. Obok drastycznego zmniejszenia liczby członków poważny problem stanowił też brak duchownych. Przed wojną siłą napędową Kościoła była formacja kaznodziejów głównie pochodzenia niemieckiego lub Rusinów. Tych ludzi nagle zabrakło[9].

W połowie XX wieku na uwagę zasługują z pewnością inicjatywy zjednoczeniowe baptystów,

które zaowocowały utworzeniem najpierw Związku Nieniemieckich Ewangelicko-Wolnokościelnych Zborów (Baptystów) – Bund Nichtdeutscher Evangelisch-Freikirchlicher Gemeinden (Baptisten), który powstał w warunkach presji wywołanej okupacją hitlerowską i który władze okupacyjne zalegalizowały w 1943 roku, a potem Polskiego Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów (PKEChB) w maju 1945 roku[10], który rok później, dnia 4 maja 1946 roku został uznany przez Departament Wyznaniowy Ministerstwa Administracji Publicznej za publiczno-prawny związek religijny[11]. Baptyści znaleźli się również w gronie członków-założycieli Chrześcijańskiej Rady Ekumenicznej (późniejszej Polskiej Rady Ekumenicznej), która ukonstytuowała się dnia 15 listopada 1946 roku.

Polski Kościół Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów nie przetrwał jednak próby czasu i po dwóch latach opuściły go środowiska niebaptystyczne. Trzy wywodzące się z niego ugrupowania ewangelikalne utworzyły w 1947 roku Zjednoczony Kościół Ewangeliczny (ZKE)[12], inne postanowiły działać samodzielnie. Dlatego też w maju 1948 roku baptyści decyzją XV Soboru PKEChB zmienili nazwę swojego ugrupowania na: Polski Kościół Chrześcijan Baptystów (PKChB)[13].

Okres Polski Ludowej nie sprzyjał rozwojowi Kościołów chrześcijańskich, w tym również Kościoła Baptystycznego. Działo się tak przynajmniej z kilku powodów. Zasadniczym była postawa wrogości władz wobec innych światopoglądów niż marksistowsko-leninowski, bowiem w założeniach władz PRL polityka wyznaniowa miała zmierzać docelowo do zlikwidowania wszystkich Kościołów chrześcijańskich oraz do zastąpienia religii ideologią komunistyczną.

Wroga polityka aparatu państwowego wobec zarówno Kościoła Rzymskokatolickiego, jak też pozostałych Kościołów i związków wyznaniowych skutkowało tym, że Kościoły traciły sukcesywnie swoją niezależność organizacyjną[14] za sprawą kolejnych wymierzonych w Kościoły aktów prawnych, w tym i dekretu z lutego 1953 roku o obsadzaniu stanowisk kościelnych przez państwo oraz wywieranej presji zmuszającej duchownych do ślubowania wierności Polsce Ludowej[15].

W okresie stalinizmu obok nękania Kościoła katolickiego szczególnie represyjny charakter miała polityka władz wobec wyznań typu ewangeliczno-baptystycznego, które z jednej strony uważano za destrukcyjne i aspołeczne, z drugiej zaś duchownych tych Kościołów posądzano o działalność szpiegowską na rzecz „angloamerykańskiego imperializmu”. W latach 50. doszło do aresztowań niektórych duchownych, ale długotrwałe śledztwa nie potwierdziły tych zarzutów i Kościoły mogły nadal kontynuować swoją misję i działalność[16].

W takim kontekście polityczno-społecznym przyszło działać również osłabionemu w wyniku działań II wojny światowej Kościołowi Baptystycznemu. Słuszną wydaje się być konstatacja jednego z historyków, który stwierdził, że w okresie PRL-u (...) wspólnoty baptystyczne znajdowały się pomiędzy kowadłem katolicyzmu, a młotem oficjalnego marksizmu. Warunkiem przetrwania Kościoła Baptystycznego było całkowite wycofanie się z życia społecznego oraz wyłączenie skupienie się na pielęgnowaniu i podtrzymywaniu więzi religijnej w poszczególnych zborach i wspólnotach. Kościół Baptystyczny – z jednej strony – był zbyt mały, by móc zaryzykować opozycję wobec władz, a – z drugiej strony – unikał pokusy bycia instrumentem wykorzystywanym przez komunistyczną władzę szukającą sojuszników w zwalczaniu Kościoła Katolickiego. W rezultacie, w okresie PRL-u, cała baptystyczna aktywność ograniczona była do czterech murów kościelnej kaplicy bez prób podejmowania szerszej działalności społecznej[17].

A ponieważ po II wojnie światowej Polska stała się krajem jednolitym pod względem narodowym i wyznaniowym, więc odrodził się wtedy silny stereotyp Polaka-katolika, którego funkcjonowanie w powszechnej świadomości Polaków nie sprzyjało społecznej akceptacji członków innych wyznań. Ponadto dodatkowym osłabieniem była fala emigracji licznych rodzin baptystycznych z terenów Mazur i Śląska do Niemiec w latach 50. i 60. ub. stulecia, a także emigracja grupy znaczących prezbitarów, którzy wyjechali do Niemiec i USA w następnej dekadzie.

Pomimo tych negatywnych uwarunkowań i kulturowych ograniczeń, w okresie PRL Kościół Baptystyczny powoli acz systematycznie odbudowywał swoje szeregi. Już na początku lat 60-tych ub. wieku liczba członków Kościoła przekroczyła 2 tysiące osób, zaś ruchy migracyjne młodych ludzi ze wsi do miast spowodowały zmianę charakteru naszych zborów z wiejskich na typowo miejskie, a szczególnie silne w dużych ośrodkach akademickich. Wznowione po wojnie Baptystyczne Seminarium Teologiczne w Malborku, a potem w Warszawie przygotowało nowe grupy kaznodziejów i duszpasterzy[18], z których większość uzupełniała swoje wykształcenie teologiczne w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie[19].

Kościół nasz rozwinął w latach 70. ub. stulecia bardzo aktywną działalność wydawniczą, następnie zakrojoną na szeroką skalę pracę z dziećmi i młodzieżą w szkółkach niedzielnych, kołach młodzieży oraz na letnich obozach dziecięcych i młodzieżowych, których owocem były liczne nawrócenia młodych ludzi i ich późniejsza aktywność kościelna. Następnie poprzez pomoc materialną, której zbory udzielały innym w czasie kryzysu związanego ze stanem wojennym, Kościół pozyskał nowych przyjaciół oraz przychylniejszą opinię w lokalnych środowiskach, co ułatwiało potem bardziej odważne i publiczne działania misyjne na zewnątrz zborów (kina, domy kultury, misja namiotowa, koncerty publiczne, ewangelizacje satelitarne itp.). Tak rozbudzona aktywność sprawiła, że pod koniec lat 80-tych Kościół Baptystyczny liczył 3 tysiące członków, co wraz z dziećmi i sympatykami tworzyło ok. 5-tysięczną wspólnotę wyznaniową. Kościół posiadał wtedy 60 zborów i kilkadziesiąt placówek misyjnych, 9 okręgów oraz prawie 60 duchownych[20]. Warto również przypomnieć, że kulminacją aktywności ekumenicznej, która umiejscowiła nasz Kościół w gronie wiarygodnych partnerów na mapie wyznaniowej, była kruczata ewangelizacyjna dr. Billy Grahama w październiku 1978 roku – najbardziej odważna baptystyczna inicjatywa misyjna w okresie PRL. Nie bez znaczenia był również dostęp do państwowego radia (od 1981 roku) oraz nieco później do publicznej telewizji, dzięki którym nabożeństwa i audycje religijne naszego Kościoła dotarły do bardzo szerokiego kręgu polskiego społeczeństwa.

W okresie powojennym, pomimo utrudnień ze strony władz, jeśli chodzi o kontakty zagraniczne przedstawiciele Kościołów protestanckich (związanych z uzyskiwaniem wiz i paszportów na wyjazdy zagraniczne)[21], baptyści zaczęli - o wiele aktywniej niż w przeszłości[22] - uczestniczyć w kolejnych kongresach Światowego Związku Baptystycznego, a także w kongresach powołanej w 1948 roku Europejskiej Federacji Baptystycznej (EFB)[23]. Kościół Baptystyczny w Polsce był od początku członkiem obu tych gremiów międzynarodowych, zaś jego przedstawiciele brali czynny udział w pracach różnych departamentów ŚZB i EFB.

Członkostwo PKChB w ŚZB zaowocowało również tym, że polscy baptyści skorzystali wielokrotnie z duchowego i materialnego wsparcia tej światowej organizacji. Przedstawiciele światowego i europejskiego baptyzmu odwiedzali regularnie zbory tego Kościoła w celach ewangelizacyjno-misyjnych, prowadzili wykłady na konferencjach dla duchownych, na obozach wakacyjnych dla dzieci i młodzieży, na ogólnopolskich konferencjach dla kobiet oraz wykłady gościnne w baptystycznym seminarium teologicznym w Malborku i Warszawie. ŚZB udzielał w Polsce materialnego wsparcia samym baptystom, a za ich pośrednictwem polskiemu społeczeństwu. Wkrótce po zakończeniu II wojny światowej, jesienią 1946 roku ruszyła tzw. Akcja Pomocy ŚZB, która trwała do końca 1949 roku i która była działalnością bez precedensu oraz wyrazem solidarności baptystów z różnych części świata z narodem polskim. Także w późniejszych latach ŚZB oraz baptyści europejscy wspierali materialnie Kościół Baptystyczny w Polsce, współfinansując budowy ponad 20 nowych obiektów kościelnych m. in. w: Warszawie, Koszalinie, Katowicach, Białymstoku, Wrocławiu i Gdańsku.

Zarys dziejów baptyzmu w Polsce (1858-2008)

Andrzej Seweryn
21 czerwca 2008

W latach 90. ub. wieku zainicjowany został w naszym Kościele ruch zakładania nowych zborów przy jednoczesnym złamaniu paradygmatu, iż w jednym mieście mógł istnieć jeden zbor. Ten ruch zdynamizował działania misyjne zborów w dużych aglomeracjach miejskich. I tak w grudniu 1994 roku powstał II zbor warszawski[24], zaś na przełomie tysiąclecia, w latach 1999-2007 powstało 16 nowych zborów (min. 25 członków każdy)[25], w tym kolejne zbory we Wrocławiu, Katowicach, Krakowie, Poznaniu i Warszawie.

Zarówno pozycję jak i możliwości misyjno-organizacyjne Kościoła wzmocniła dodatkowo uchwalona dnia 30 czerwca 1995 roku ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP, która nadała naszej konfesji wiele ustawowych przywilejów i korzyści oraz umiejscowiła Kościół Baptystyczny w szeregu innych Kościołów chrześcijańskich mających ustawowe uregulowanie stosunków z Państwem.

Radością napawa nas fakt, że na dzisiejszej uroczystości inauguracji jubileuszowych obchodów 150-lecia baptyzmu na ziemiach polskich możemy oficjalnie przywitać 3 kolejne zbory baptystyczne, które powstały w Otwocku, Radomiu i Rzeszowie. Mamy więc obecnie 86 zborów i prawie 5.000 ochrzczonych członków. Co prawda nasza wspólnota wyznaniowa nigdy po II wojnie światowej nie doznała przebudzenia, pomimo to powoli lecz sukcesywnie wzrastała, zaś powstające ostatnio nowe zbory oraz duży potencjał naszego Kościoła jako całości daje uzasadnioną nadzieję na jeszcze bardziej świetlaną przyszłość baptyzmu w Polsce, która jest w rękach naszego Pana – Jezusa Chrystusa!

Andrzej Seweryn
Kętrzyn, listopad 2007

Przypisy

1. Dane na temat dziejów polskiego baptyzmu zaczerpnięto m. in. z następujących źródeł: K. BEDNARCZYK, Historia zborów..., dz. cyt., s. 25-36; H. R. TOMASZEWSKI, Baptyści w Polsce w latach 1858-1918, Warszawa 1993, s. 15-38; T. J. ZIELIŃSKI, Baptystyczny Kościół (w:) Religia. Encyklopedia PWN, t. 1, dz. cyt. s. 475; A. W. WARDIN, Gotfryd Fryderyk Alf. Pionier ruchu baptystycznego na ziemiach polskich, Warszawa, 2003, s. 19-35.
2. A. W. WARDIN, dz. cyt., passim. Zob. też: K. WIAZOWSKI, Gotfryd Fryderyk Alf (1831-1898), SP, nr 12/1998, s. 23-25; A. W. WARDIN, Znaczenie Gotfryda Alfa dla rozwoju ruchu baptystycznego w Imperium Rosyjskim, SP, nr 12/1998, s. 26-28.
3. H. R. TOMASZEWSKI, Wyznania typu ewangeliczno-baptystycznego wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945-1956, Warszawa 1991, s. 13-15.
4. K. WIAZOWSKI, Kształcenie teologiczne w Kościele Chrześcijan Baptystów w Polsce, Warszawa 2000, s. 8-13.
5. M. STANKIEWICZ, Informacja o Kościele Baptystów w Polsce, Warszawa 1969, s. 5 [maszynopis] w: AKChB, Teczka 9 PRE 1965-74. Zob. też: K. BEDNARCZYK, Historia zborów..., dz. cyt., s. 319.
6. Niepełną listę ofiar II wojny światowej podała NRK w liście do PRE z dnia 26 lutego 1969 roku, tamże. Zob. też: M. CYNKE, Zbór Kościoła Chrześcijan Baptystów w Warszawie w latach 1871-1993, Warszawa 1994, s. 11-12.
7. Protokół posiedzenia Rady Kościołów z 19 marca 1946 r., s. 1, w: AKK, Protokoły Rady Ekumenicznej r. 1956.
8. Zob. Strażnica Ewangeliczna, nr 21/1948, s. 12.
9. A. GUTSCHE, Powojenny baptyzm polski. Próba charakterystyki, SP, nr 3/1997, s. 25.
10. H. R. TOMASZEWSKI, Polski Kościół Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów w latach 1945-1947, SP, nr 4/1991, s. 13-18.
11. Pismo ministra Władysława Kiernika do Naczelnej Rady PKEChB z dnia 4 maja 1946 roku. Zob. Statut Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów, Warszawa 1969, s. 95.
12. Zjednoczony Kościół Ewangeliczny istniał do 1988 roku.
13. Nazwa ta obowiązywała do 1991 roku, kiedy to baptyści uchwałą XXVII Krajowej Konferencji Kościoła we Wrocławiu zmienili nazwę na: Kościół Chrześcijan Baptystów w RP.
14. A. CZUBIŃSKI, Dzieje najnowsze Polski. Polska Ludowa (1944-1989), Poznań 1992, s. 254-261.
15. R. MICHALAK, A. K. PIASECKI, Historia polityczna Polski 1952-2002, Łódź 2003, s. 19-22.
16. R. MICHALAK, Kościoły protestanckie i władze partyjno-państwowe w Polsce (1945-1956), Warszawa 2002, s. 30-31.
17. K. BRZECHCZYN, Kościół Chrześcijan Baptystów w pierwszej dekadzie III

Rzeczypospolitej, *Baptystyczny Przegląd Teologiczny*, t. 1, Warszawa 2002, s. 11.

18. K. WIAZOWSKI, *Kształcenie teologiczne...*, dz. cyt., s. 14-22.

19. Tamże, s. 23-24. Zob. też: A. SEWERYN, *Na drodze dialogu. Zaangażowanie ekumeniczne Kościoła Baptystycznego jako członka Polskiej Rady Ekumenicznej w latach 1945-1989*, Warszawa 2006, s. 94-95.

20. R. GUTKOWSKI, *Wydarzenia. Informacje* (3), Warszawa 1997, s. 2. Zob. też: T. J. ZIELIŃSKI, *Zbór baptystyczny w Katowicach. Krótki zarys wiary, praktyki i historii*, Katowice 1996, s. 18.

21. R. MICHALAK, dz. cyt., s. 232-241.

22. W latach międzywojennych delegaci z Polski sporadycznie uczestniczyli w międzynarodowych spotkaniach baptystycznych. Z kolei nieliczni, najzdolniejsi studenci przedwojennych kursów biblijnych byli wysyłani na studia do Baptystycznego Seminarium Teologicznego w Hamburgu (Niemcy) lub do Anglii. Zob. K. WIAZOWSKI, *Kształcenie teologiczne...*, dz. cyt., s. 5.

23. O historii Europejskiej Federacji Baptystycznej traktuje książka B. GREEN, *Crossing the Boundaries: A History of the European Baptist Federation*, Didcot 1999.

24. W. TASAK, *Drugi Zbór w Warszawie*, SP, nr 3/1997, s. 32.

25. W. TASAK, XXXI KKK, SP, nr 6/2007, s. 18.